

ВАРЛАМ ШАЛАМОВ

СЕНТЕНЦИЯ

Превод от руски: Александър Талаков, 1994

chitanka.info

На Надежда Яковлевна Манделщам

Хората изникаха от небитието — един след друг. Непознатият лягаше на нара до мен, през нощта се притискаше до кокалестото ми рамо, отдавайки топлината си — капките топлина — и получавайки в замяна моята. Имаше нощи, когато до мен не стигаше никаква топлина през прокъсаната ватенка, през памуклийката, и на сутринта гледах съседа си така, сякаш е мъртвец, и намирах сила да се учудя малко, че мъртвецът е жив, че става при команда, облича се и покорно изпълнява заповедите. Имах малко топлина. По костите ми месото не беше много. Стигаше само за злоба — последното от човешките чувства, онова, което е най-близо до костите. Човекът, появил се от небитието, през деня изчезваше — въглищният геологопроучвателен обект имаше много участъци, — изчезваше завинаги. Не познавам хората, които са спали до мен. Никога не ги питах за нищо и не защото се придържах към арабската пословица: „Не питай и няма да те лъжат“. Беше ми все едно дали ще ме лъжат, или не — аз бях извън истината, извън лъжата. За такива случаи криминалните имат много категорична, образна, груба поговорка, просмукана с огромно презрение към задаващия въпроса: „Дори да те лъжат — вярвай“. Не разпитвах и не вярвах.

Какво беше останало с мен докрай? Злобата. И пазейки тази злоба, аз си правех сметката да умра. Но смъртта, доскоро толкова близка, постепенно започна да се отдръпва. На нейно място дойде не животът, а полусъзнателното съществуване, което няма име и което не може да бъде наречено живот. Всеки ден, всеки изгрев на слънцето носеше опасност от нов, смъртоносен тласък. Но тласък нямаше. Работех като печкар — най-леката от всички работи, по-лека, отколкото да си пазач, но не смогвах да цепя дърва за титана, за апарата за варене на вода система „Титан“. Можеха да ме изгонят — но къде? Тайгата беше далеч, лагерът ни — „командировката“, казано на колимски език — беше като остров сред безкрайната тайга. Едва влачех крака, разстоянието двеста метра от палатката до мястото, където работех, ми изглеждаше безкрайно и неведнъж сядах да си

почивам. И днес помня всички неравности, всички дупки и ровове по тази пътека на обречените; ручеят, до който лягах по корем и лочех студената, вкусна, лековита вода. Трионът, който ту носех на рамо, ту го влачех за едната дръжка, ми се струваше невероятно тежък товар.

Никога не успях овреме да кипна водата, да направя така, че тя да заври за обяд.

Но нито един от работниците — от волнонаемните, а всички те до вчера също са били затворници — не обръщаше внимание ври ли водата, или не. Колима беше научила всички ни да различаваме годната за пие вода само по температурата. Гореща и студена, а не преварена и непреварена.

Не ни интересуваше резкият диалектически преход на количеството в качество. Не бяхме философи. Бяхме работяги и горещата ни вода за пие не притежаваше това важно качество на резкия преход.

Ядях, като равнодушно се стараех да изяждам всичко, което ми попаднеше пред очите — отпадъци, остатъци от храна, ланшни плодове в блатата. Вчерашна или онзи денешна чорба от казана на волнонаемните. Не, от нашите волнонаемни не оставаше вчерашна чорба.

В палатката ни имаше две пушки, две сачмалийки. Яребиците не се страхуваха от хората и отначало те ги стреляха направо от прага на палатката. Печаха ги цели в горещата пепел на огнището или ги варяха, ако преди това ги бяха оскубали. Перушината — за възглавница — това също беше бизнес, сигурна печалба за волнонаемните господари на пушките и птиците в тайгата. Изкормените, оскубани яребици се варяха в трилитрови консервени кутии, закачени над огъня. Никога не намирах нищо, което да е останало от тези тайнствени птици. Гладните stomasi на волнонаемните смилаха, стриваха, изсмукваха без остатък всички птичи кости. Това също беше едно от чудесата на тайгата.

Никога така и не опитах нито едно парченце от тези яребици. За мен оставаха дивите плодове, корените на тревите, дажбата. И — не умирах. Все по-равнодушно, без злоба гледах студеното алено слънце, планините, голите хълмове, където всичко: скалите, извивките на ручея, листвениците, тополите, — всичко беше грозно и враждебно.

Вечер от реката се вдигаше студена мъгла — и нямаше такова време през денонощието в тайгата, когато да ми е било топло.

Усещах тъпа болка в пръстите на ръцете и краката, те сякаш туптяха. Яркорозовата им кожа така си и оставаше розова, лесно ранима. Пръстите миечно бяха омотани в някакви мръсни парцали, които предпазваха ръцете ми от болка, но не и от инфекции. От палците на краката ми сълзеше гной, която сякаш никога нямаше да спре.

Събуждаха ме, като удряха по една релса. Пак с удари по релсата ме освобождаваха от работа. След храна веднага лягах на нара — разбира се, без да се събличам — и заспивах. В палатката, в която спях и живеех, всичко ми изглеждаше като в мъгла — някъде се движеха хора, чуваха се псуви, ставаха сбивания, преди някой опасен удар наставаше мигновено безмълвие. Сбиванията утихваха бързо — от само себе си — никой никого не възпираще, не разтърраваше, просто моторите на сбиванията загльхваха и настъпваха студена нощна тишина, в която през дупките на брезентовия покрив нахлуваше бледото високо небе, чуващо се хъркане, хриптене, стонове, кашляне и псуването в просъница на спящите.

През една нощ усетих, че чуваам тези стонове и хрипове. Усещането беше внезапно, като пробляськ, и не ме зарадва. По-късно, спомняйки си този миг на учудване, разбрах, че нуждата ми от сън, от унес, от забрава е намаляла — бил съм се „наспал“, както казваше Мойсей Мойсеевич, нашият ковач, изключително мъдър човек.

Появи се тъпа болка в мускулите. Не знам какви мускули съм имал тогава, но ме боляха и това ме ядосваше — не можех да престана да мисля за тялото си. Сетне в мен се появи нещо друго, различно от злобата и гнева — то съществуваше успоредно с гнева. Беше се появило равнодушието — безстрашието. Разбрах, че ми е все едно дали ще ме бият, или не, дали ще ми дадат обяд, дажбата — или не. И макар че в геологопроучвателната група, на безконвойния обект не ме биеха — бият само в мините, — аз, спомняйки си ги, мерех своето мъжество с онези мерки. С това равнодушие, с това безстрашие беше прехвърлено някакво мостче, което ме отдалечаваше от смъртта. Мисълта, че тук няма да бият, че не бият и няма да бият, раждаше нови сили, нови чувства.

След равнодушието дойде страхът — не много силен страх, — уплахата, че мога да загубя този спасителен живот, тази спасителна работа на печкар, високото студено небе и тъпата болка в износените мускули. Разбрах, че ме е страх да не би да замина оттук за мините. Страх ме е и това си е. През целия си живот никога не бях търсил по-добро от доброто. Месото върху костите ми се увеличаваше с всеки изминат ден. Завист — ето как се наричаше следващото чувство, което се върна при мен. Завидях на мъртвите си другари — на хората, които загинаха през тридесет и осма година. Завидях и на живите си съседи, на съседите, които дъвчеха нещо, нещо припалваха. Не завиждах на началника, на техническия ръководител, на бригадира — това беше друг свят.

Любовта не ме споходи отново. Ах, колко далеч е тя от завистта, от страха, от злобата. Колко малко имат нужда хората от любовта. Любовта идва тогава, когато всички човешки чувства вече са се върнали. Любовта идва последна, връща се последна, пък и връща ли се изобщо? Но не само равнодушието, завистта и страхът бяха свидетели на завръщането ми към живота. Състраданието към животните се върна по-рано, отколкото състраданието към хората.

Като най-слаб в този свят на шурфове и проучвателни изкопи, аз работех с топографа — мъкнех след него лопатата и теодолита. Понякога, за да се движим по-бързо, топографът мяташе теодолита на гърба си и за мен оставаше само много леката, изписана с цифри лата. Топографът беше бивш затворник. За кураж — през онова лято в тайгата имаше много бегълци — топографът мъкнеше със себе си една малокалибрена пушка, която беше изпросил от началството. Но пушката само ни пречеше. И не просто защото беше излишна вещ в трудното ни пътешествие. Седнахме веднъж да си починем на една поляна и топографът, като си играеше с малокалибрената пушка, се прицели в една червеношийка, долетяла да разгледа по-отблизо опасността, да я отдалечи. Ако трябва — да пожертвва и живота си. Женската червеношийка сигурно мътеше някъде наблизо — само така можеше да се обясни безумната смелост на птичето. Топографът насочи пушката, но аз бутнах цвта настрани.

- Махни тая пушка!
- Какво? Да не си полуудял?
- Няма да закачаш птицата, и толкоз!

— Ще докладвам на началника.

— Я върви по дяволите с твоя началник.

Топографът не пожела да се караме и не каза нищо на началника. Разбрах, че в мен се беше върнало нещо важно.

Години наред не бях виждал вестници и книги и отдавна се бях накарал да не съжалявам за тази загуба. Всичките петдесет мои съседи по палатка, по брезентовата скъсана палатка, се чувствуваха по същия начин — под нашия покрив не се появи нито един вестник, нито една книга. Висшето началство — техническият ръководител, началникът на проучвателната група, десетникът — идваша в нашия свят без книги.

Езикът ми, грубият език на мините, беше беден — както бяха бедни и чувствата, все още живуркащи около костите. Ставане от сън, развод на работа, обяд, край на работата, отбой, гражданино началник, разрешете да попитам, лопата, шурф, слушам, сонда, кирка, навън е студено, дъжд, супата е студена, супата е гореща, хляб, дажба, остави да си дръпна — от години ми стигаха двадесетина думи. Половината от тях бяха псуви. В младежките ми години имаше един виц как руснак разправя за пътешествието си в чужбина с една-единствена дума, произнасяна с различни интонации. Богатството на руските псуви, неизчерпаемата им осърбителност се разкри пред мен не през детството ми, не и през юношеските години. Вицът с псувията тук звучеше като на езика на някоя институтка. Но аз не търсех други думи. Бях щастлив, че не трябва да търся никакви други думи. Не знаех дали тези други думи изобщо съществуват. Не бях в състояние да отговоря на този въпрос.

Бях изплашен, зашеметен, когато в мозъка ми, ето тук — много добре си го спомням, — под дясната теменна кост, се роди дума, изобщо непригодна за тайгата, дума, която не само другарите ми, ами и аз самият не разбрах. Изкрещях тази дума изправен на нара, обръщайки се към небето, към безкрайността:

— Сентенция! Сентенция!

И се изсмях с цяло гърло.

— Сентенция! — крещях направо към северното небе, към двойната заря, крещях, без още да съм разбрал значението на родилата се в мен дума.

А ако тази дума се е върнала, ако съм я преоткрил — още по-добре, още по-добре! Цялото ми същество се изпъльваше с огромна

радост.

— Сентенция!

— Тоя е откачен!

— Наистина е откачен! Ти да не си чужденец бе? — язвително ме попита минният инженер Вронски, същият онзи Вронски, „трите тютюневи трошици“.

— Вронски, дай да запала.

— Нямам, нямам никакъв тютюн.

— Дай поне три тютюневи трошици.

— Три трошици ли? Заповядай.

Измъкваше с мръсния си нокът три тютюневи трошици от пълната с махорка кесия.

— Чужденец ли си? — Въпросът прехвърляше съдбата ни в света на провокациите и доносите, на следствията и удължаването на присъдата.

Но провокационният въпрос на Вронски не ме интересуваше. Находката бе прекалено голяма.

— Сентенция!

— Наистина е откачен.

Чувството на злоба е последното чувство, с което човек отива в небитието, в света на мъртвите. На мъртвите ли? Дори камъните не ми изглеждаха мъртви, да не говорим за тревата, дърветата, реката. Реката беше не само въплъщение на живота, не само негов символ, а самият живот. Вечното ѝ движение, нестихващото боботене, никакъв неин си разговор, собствена работа, която караше водата да тича надолу по течението срещу насрещния вятър, да си проправя път през скалите, да прекосява степи и ливади. Реката, която променяше своето изсушено от слънцето, оголено русло и с едва видима водна нишка се промъкваше между камъните, подчинявайки се на вечния си дълг, ручейче, загубило надежда за помощ от небето — за спасителния дъжд. След първата буря, след първия порой водата променяше бреговете си, рушеше скали, запокитваше нагоре дървета и бясно се носеше надолу по същия си извечен път.

Сентенция! Не вярвах сам на себе си, страхувах се, като заспивах, че през нощта тази върнала се при мен дума ще изчезне. Но тя не изчезваше.

Сентенция. Нека така да прекръстят рекичката, на брега на която бе разположено нашето селище, нашата командировка „Рио-Рита“. С какво е по-добра от „Сентенция“? Лошият вкус на стопанина на земята — картографа, беше въвела в световните карти „Рио-Рита“. И това нямаше как да се поправи.

Сентенция — в тази дума имаше нещо римско, твърдо, латинско. Древният Рим олицетворяваше в детските ми години политическите борби, борбите между хората, а Древна Гърция беше царството на изкуството. Макар че и в Древна Гърция е имало политици и убийци, а в Древен Рим — доста хора на изкуството. Но детството ми беше изострило, опростило, стеснило и разделило тези два много различни свята. Сентенция е римска дума. Цяла седмица не можех да разбера какво означава. Шепнех тази дума, крещях я, плашех и разсмивах с нея съседите си. Исках от света, от небето отговор, обяснение, превод... А след седмица разбрах — и потръпнах от страх и от радост. Страх — понеже се боях от връщането си в онзи свят, който беше затворен за мен. Радост — защото виждах, че животът се връща в мен независимо от волята ми.

Минаха много дни, преди да се науча да извиквам от дълбините на мозъка си нови и нови думи, една след друга. Всяка една идваше с усилие, изникваше внезапно и отделно. Мислите и думите не се връщаха като поток. Всяка се връщаше отделно, без конвой от други познати думи, изникваше първо като дума, сетне — в мозъка ми.

После настана денят, когато всичките петдесет работници зарязаха работата си и се втурнаха към селището, към реката, като се измъкваха от шурфовете, изкопите, изоставиха недонарязаните дървета, недоварената чорба в казана. Всички тичаха по-бързо от мен, но и аз се дотътузих навреме, като си помагах с ръце при това спускане по склона.

От Магадан беше пристигнал някакъв началник. Денят беше ясен, горещ, сух. На огромния пън от лиственица до входа на палатката ни стоеше грамофон. Грамофонът свиреше, преодолявайки пукането на иглата, свиреше някаква симфонична музика.

И всички стояха наоколо — убийци и крадци на коне, апаши и балъци, десетници и работяги. А началникът стоеше до тях. И изразът на лицето му беше такъв, сякаш лично той бе написал тази музика специално за нас, за нашата затънтела командировка в тайгата.

Плочата се въртеше и съскаше, въртеше се самият пън, намотан с всичките си триста кръга като здрава пружина, навита за цели триста години...

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.